

էանոր Գիւցազնին արդեանցը ծանօթութիւնը, գեղեցիկ պարտք մը կրնամարեմք ցուցնել նիմաքէ շատ աւելի շքեղ՝ շատ աւելի փառաւոր էր Թեոդորեան Հ. Սարգիս վարդապետին արիական նահատակութիւնը ընդդէմ ալեկոծեալ կրից եւ մրրկաց՝ քան քէ հնդկային ճանապարհորդութեան մէջ ընդդէմ ովկիանոսի փրփրադէզ ալեաց. շատ աւելի վսեմէր նոյն ազգասիրին Մուրատեան վարժարանին դռնէն դուրս մնալը ամեն բանէ զուրկ եւ կողոպուտ, քան քէ սուրբ Պապարու վանքին դռնէն ներս մտնելը (1855ին) վիագիրկ մեծ որայով... Եւ քէ որ բանաստեղծը անմահից կարգը կընրաւիւրէր արդէն այնպիսի մեծագործութեան մը ձեռք զարնողը, չենք գիտեր քէ ինչ պիտի ըսէինք մենք՝ երբոր տեսանք քէ այն գործը ամենայն յաջողութեամբ եւ աննկուն արիութեամբ ի գլուխ հանելէն ետեւ, փոխանակ լուսափայլ պսակով գլուխը զարդարելու՝ իրեններէն նախատինք եւ գրպարտութիւն եւ հալածանք կըրեց : Ձենք գիտեր ինչ պիտի ըսէր, կամ քէ ինչ կըսէ այս բաներս տեսնելով՝ Հայկ կառուցող հայրենեաց, Պարբեան Գրիգոր, ցանկային Սահակ, եւս եւ Մխիթարայ զօրավարք (բայց ոչ գէներէկցքն), եւ բովանդակ իսկ տխրադէմ Հայրենիք...

Նա ինքն Թեոդորեան վարդապետը երբ քանի մը տարի առաջ առ Մխիթարեանց այժմու առաջնորդը զրելով, եւ անոր պատճառաւ ազգին մէկ մասին զլխուն եկած նոր նոր խեղճութիւններն ողբալով կըսէր. « Ո՛վ տարաբաղդ ազգ Հայոց, « մինչեւ ցերբ արժանի լինիցիս ողբոց Մովսիսի « Խորենացույ » — կրնար արդեօք երեւակայել քէ ինքն որ այն ողբերուն իսկական պատճառները վերցընելու աշխատելով անցուցեր էր իր պատուաւոր կեանքը, նշն առաջնորդին ձեռքովը օտարազգի զինուորաց պիտի մատնուէր որ ելլէ հեռանայ իր հայրենասիրութեան գործարանէն...

Բայց վերջացընենք իսո խօսքերնիս. բողոնք որ այն իմաստութեան կիսակործան տաճարին քարինքն աղաղակեն, եւ իրենց արձագանգները

հայկազեան սրտից ներկայ եւ ապագայ անջնջելի երախտագիտութենէն ընդունին :

ՄԱՂԱԶԱՆՏԻ ԴԵՂ ՄԸ

Գաղղիոյ լրագիրները հետագայ դեղը հոչակեցին մաղձախտին (քուրային) դէմ, իբրեւ շատ օգտակար, եւ պատրաստելը դիւրին :

« Առ մէկ ամ մը երիցուկ (փափաքիա չիլէյի), նոյնչափ ալ անանուխ (նանէ), հինգ վայրկենի չափ եփե մէկ լիպրէ ջրի մէջ ու քամոցէ անցուր : Երկու դգալ օղի կամ ում առ, մէկ դգալ շաքար, եւ վեց դգալ նոր շինած եփոցեղ, ու տաք տաք խմցուր հիւանդին : Կես ժամէն աւելի անցնելէն ետքը նորէն խմցուր նոյն չափով, եւ այն միջոցին ամենեւին ուրիշ բան մի տար խմելու, հապա միայն երկրորդ անգամէն մէկ ժամ ետքը : Ամեն հնարք ըրէ որ հիւանդը լաւ մը տաքնայ : Թէ որ տաքութենէս կաշքիմ ըսելով բացուիլ ուզէ՝ դուն նորէն ծածկէ վրան. նայե որ սաստիկ քրտնի. դրսէն քրտնելովն է որ ներսի տաքութիւնը պիտի պակսի : Երիցուկն ու անանուխը չայի պէս պատրաստե, ու մէջը շաքար զնելով ատեն ատեն խմցուր տաք տաք. անանուխ չգտնուի նէ՝ տիլիայի ծաղիկ (օխլամուր չիլէյի) գործածէ : Ատեն ատեն գրեխ (ինրիզան) տուր կտաւատով ու խաշխաշի հունտով շինած : Երէ հիւանդը սաստիկ փորու ցաւ ունենայ, երկու մատ կարմիր գինի տաքցուր, մէջը կաղինի չափ քիւրակէ (քիւրեաք) դիր ու խմցուր : Թիւրակեով շինուած գրեխն ալ աղեկ է : Մէյմը որ հիւանդը լաւ քրտնի, վրայի ծածկոցները քերեցուր : Թէ որ սաստիկ զլխի ցաւ ունենայ, սրունքին քերդուց մսին վրայ մանանկսով խառնած կտաւատ դիր ատեն ատեն :

« Հիւանդներ՝ եղած են որ ուրը տաւը օր փորու ցաւ ու փոշնարութիւն ունեցան եւ սրտերինն ետ եկաւ, ու այս դեղով ամենքն ալ առողջացան. բայց դեղին վրայէն պաղ ջուր խմողները մեռան, եւ կըսէին քէ պաղ ջուրը աւելի կըծարեցընէ գիրենք : »

Բ. ՏԵՍԱՐԱՆԻ ԵՒ ԲՈՊԱՅ

ԲԱՅՈՒՄՆ ԶԱՄԱՇԻՍԻ ԶԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍԱԶԱՆԳԻՍԻՆ ՈՐ Ի ՓԱՐԵՉ

Մայիսի 15ին առաւօտը խուռն բազմութեամբ լեցուած էր ճարտարութեան Պալատին զիմացի հրապարակը. ժամը տասնին դռները բացուեցան,

եւ հրաւիրանաց տոմսակ ունեցողները ներս բափեցան :

Թեպէտ եւ այլ եւ այլ ազգաց ճարտարութեան

բերքերուն մեծ մասը դեռ շարուած չէր, եւ մեկ մասը դեռ հասած ալ չէր, սակայն պայտին գլխաւոր ու բարձրաշէն հոյակապ կրտորը արտաքոյ կարգի փառաւորութեամբ զարդարեր էին՝ բացմանը հանդիսին հա-

մար, անոր մեջտեղն ալ կանգնուած էր շրքեղ կայսերական զահը : Ծիրանեզոյն քաւիշէ ամպնովանիին տակը երկու մեծամեծ՝ արոտներ ու մեկ բազմոց կար. ամպնովանիին գլուխը կայսերական քազ, երկու դիւն ոսկեփունջ դիպակներ կախուած, ներսի ճակատն ալ կայսերութեան նշանը ձեւացուցած :

Կայսերական զահին դիմացն ու երկու կողմը շարուած էին՝ նոյնպէս կարմիր քաւիշով ծածկած նըստարաններ որ պատրաստուած էին կայսերական ապարանից տիկնայցը, ծերակուտին, օրենսդիր ժողովոյն, պետութեան խորհրդարանին, դեսպաններուն, կայսերական գործակատարներուն, օտար ազգաց գործակատար-

ներուն եւ ուրիշ պաշտօնատեարց համար որ հրաւիրուեր էին այն մեծաշուք հանդիսին :

Մեծ սրահին սիւնազարդ կամարներուն մեջ գրուած էին խոշոր գրերով այն ազգաց անուններն որ իրենց ճար-

Մեծ Հանդիսարան.

Հանդիսարան Փեղարուստից.

տարութեան բերքերն յուղարկեր էին անուստանանդիսին : Անգղիոյ անունը վեց տեղ գրուած էր, Միացեալ Նահանգացը հինգ տեղ, Պելճիայինը երեք տեղ, Աւստրիայինը չորս տեղ, մեկալ տերու-

րեանցը մէյմէկ տեղ, Գաղղիայինն ալ քսանուերկու տեղ : Անուններուն վերիկողմը ամեն մեկ ազգի նշանը դրած էր, քովերէն ալ իրենց ազգային գոյներով եւ դրօշներովը ձեւացած մրցանակներ կախուած : Իսկ սրահին կամարէն կախուած բազմաքիւ դրօշակներու վրայ գրուած էին այն ամենայն գլխաւոր քաղաքներուն անուններն որ իրենց ճարտարութեան բերքերն յուղարկեր էին Փարիզ :

Սրահին երկու ծայրերը մէյմէկ մեծամեծ պատկերներ կան. ձախակողմնանին մեջ ձեւացած է Գաղղիան ոսկեղէն արօտի մը վրայ նստած, որ օտար ազգերը իր քովը կընրաւիրէ : Արուստու Գիտութիւն (մէյմէկ կնոջ կերպարանքով) ոտքին քովը նստած են, անոնց քովն ալ Հովիւ մը (որ Արեւելքի նշանակէ) եւ Դարբին մը (Արեւմուտք) : Իսկ ա-

ջակողմնան պատկերին մեջ գլխաւոր կերպարանքն է Արդարութիւն, մեկ ձեռքը կշռորդ մը

բունած, մեկա-
լը կնիք մը՝
որովամեն ար-
հեստագետ իր
բերքերը պիտի
կնքէ. անոր ալ
ոտքին քով
նստած են Ա-
րուեստնու Գի-
տութիւնը, Հո-
վինու Դարբի-
նը. եւ չորսդին
այլարանական
կերպարանք-
ներ՝ որ կրճե-
ւացրենն աջ դին Անգղիա,
Հնդկաստան եւ Չին, ձախ
դին ալ Գաղղիա, Իտալիա
եւ Արաբիա :

Կեսօրուան ատենը շա-
տոնց լեցուներ էր սրահը բազ-
մուքեամբ. երկու կարգ
նստարաններուն վրայ շա-
բուած նստած էին տիկ-
նայք, անոնց ետեւն ալ է-
րիկ մարդիկ ոտքի վրայ կե-
ցած. պաշտօնական անձինք
ալ իրենց զարդարուն
հագուստներովը տեղերին
բռններ էին : Ժամը մեկին քա-
նի մը վայրկեան մնացած՝
քնդանօրներն արձրկուե-
ցան՝ կայսեր եւ կայսրու-
նոյն Թիւրքիքին ելլելուն
եշան. իրենք ուրքը ձի լը-
ծուած կառքի մը մէջ նստեր
էին, երեք կառք ալ վեց
վեց ձիով, եւ երկու գունդ
ձիաւոր զբաճաւոր գօրք
կայսերական
բաժնորը կրկազ-
մէին :

Նափոյէտն իշ-
խանը՝ որ կայ-
սերական գոր-
ծակատար ժո-
ղովոյն գանե-
րէցն է՝ եւ զօրավարի հագուստով ներսը կըս-
պասեր կայսեր եւ կայսրունոյն, ժամը 1ին երա-

Բացումն մեծի Արուեստահանդիսին.

Յարակից շինուած.

բշնամեացը դէմ կըմրցի : Չեր վճնափառութեանը
պահուած է եղեր որ Գաղղիան պատերազմի կող-

ժշտական ձայ-
ներով Հանդի-
սարանին մեծ
դուռը զնաց,
եւ ընդունեցաւ
զանոնք հան-
դերձ պալա-
տական մեծա-
մեծներովը. ժո-
ղովուրդն ալ
կեցցէ կանչեց :
Կայսրն ու
կայսրունին ի-
րենց համար
պատրաստը -

ւած զանն որ ելան՝ բարեւ
տուին ժողովականաց. ա-
նոնք ալ նորէն կեցցէ կան-
չեցին ծափահարութեամբ :
Նափոյէտն իշխանը դար-
ձաւ դեպ ի կայսեր կողմը եւ
այս ճառը խօսեցաւ .

« Բաշարանց Տէր ,

« Տիեզերական արուես-
տահանդէս 1855 տարուոյս
անա բացուեցաւ այսօր , եւ
ձեր մեզի յանձնած գործը
կատարուեցաւ :

« Տիեզերական արուես-
տահանդէսը քեպէտ եւ երբ
ալ պատահէր՝ մեծ դիպուա-
ծի մը տեղ դրուելու էր , սա-
կայն հիմակուան պարա-
զաներուն նայելով՝ պատ-
մութեան մէջ եզական դի-
պուած մըն է : Տարիէ մը ի
վեր Գաղղիան
իր սահմաննե-
րէն 800 փար-
սախ հեռու տեղ
ժանր պատե-
րազմի մը բըռ-
նուած , փառա-
ւոր կերպով իր

մանէ ատենով ինչ փառք որ ունէր՝ անոր արժանի երեսնայ, եւ խաղաղասէր արուեստից կողմանէ ուրիշ ամէն ատենէ աւելի մեծ եւ հոյակապ տեսնուի : Գաղղիացի ժողովուրդը կրցուցրէ աշխարհիս քէ քանի որ իր հանձարը հասկըցող եւ զինքը լաւ կառավարող մը գտնուի՝ ինքը միշտ այն մեծ ազգը պիտի ըլլայ :

« Ներեցէք ինձի, Քաջարանց Տէր, կայսերական գործակատար ժողովոյն կողմանէ բացատրել ձեզի քէ ինչ էր մեր նպատակը, ինչ հնարքներ բանեցուցինք անոր հասնելու, եւ ինչ պտուղ քաղեցինք :

« Ուզեցինք որ տիեզերական արուեստահանդէսը սոսկ հետաքրքրութեան նիւթ մը չըլլայ, հապա բոլոր աշխարհիս համար խրատ մը երկրագործութեան, ճարտարութեան, վաճառականութեան եւ արուեստից : Ընդարձակու գործնական քննութիւն մը պիտի ըլլայ, ճարտարութեան ուժերը մեկտեղ բերել, նախնական նիւթերը բերք հանողին ձեռքին տակը դնել, բերքերն ալ վայելողներուն աչքին առջեւ հանել. նոր քայլ մըն է ասիկայ դէպ ի կատարելութիւն՝ որ Արարչադիր օրէնք, մարդկային ազգիս առաջին պիտոյք, եւ ընկերական բարեկարգութեան ամենահարկաւոր պայմանն է :

« Եղան ոմանք որ այսպիսի մրցանքէ մը առջի բերան վախ մը ունեցան, եւ ուշացրնէլ ուզեցին. բայց դուք կամեցաք որ ձեր բազաւորութեան առաջին տարիները համաշխարհական արուեստահանդիսով մը պայծառանան. ասով առաջին կայսեր ըրածին հետեւեցաք, վասն զի արուեստահանդէս ընելու մտածութիւնը իսկապէս գաղղիական մտածութիւնն է : Ատեն անցնելով յառաջադիմութիւն ըրաւ, եւ առաջ որ ազգային էր՝ եղաւ տիեզերական :

« Առաջին փորձն ընողը մեր դրացի ու նիզակից ազգն էր. մենք այն փորձը կատարեցա՝ գործեցինք՝ զեղարուեստներն ալ հրաւիրելով :

« Կայսերական գործակատար ժողովը հաստատեցիք դուք, Վեհափառ Տէր, ղեկտեմբերի 24ին 1855ին : Մեր առաջին աշխատութիւնն եղաւ ընդհանուր կանոնադրութիւնը որ հաստատեցիք ապրիլի 6ին հրովարտելովը. այն կանոններն եղան արուեստահանդիսին սահմանադրական օրէնքը, եւ անոր մէջ եղած դասաւորութիւնը ամենայն կերպով խելքի յարմար կերեւնայ մեզի :

« Գործակատար ժողովոյն անդամները կատարեալ համաձայնութեամբ վարուեցան միշտ իրարու հետ. եւ այս բանիս անոր համար ալ աւել-

լի ուրախութեամբ կրկնայեմ որ իմ պաշտօնակցացս յօժարութիւնները, կարծիքները եւ մտածութիւնները շատ տարբեր էին իրարմէ : Կարծեաց զանազանութիւնը յոյս տուաւ մեզի՝ առանց արգելք ըլլալու. այնչափ մեծ բան էր պաշտօնիս որ ամէն տարաձայնութիւն անոր դիմացէն հեռացաւ :

« Բնական կերպով երկու տեսակ փորձառութիւն ունեինք մեզի առաջնորդ. մէյմը գաղղիական՝ արուեստահանդէսները, մէյմալ 1851ին տիեզերական արուեստահանդէսը : Եւ սակայն քանի մը փոփոխութիւններ ալ պետք եղաւ ընել որ ամենն ալ ազատութեան եւ յառաջադիմութեան համար էին :

« Արուեստահանդիսին մաքսերուն համար այնպիսի կարգէ դուրս բան մը սահմանեցինք որ արգելք բառը բոլորովին վերցուեցաւ : Այն ամենայն բերքերն որ հանդիսին մէջ կրնային դուրի՝ մտան Գաղղիա՝ իրենց արժէքին 100ին 20ը միայն տուրք տալով : Մաքսատանց վերատեսուչները մեծ մարդասիրութեամբ վարուեցան, եւ յուսամք է մեր օտարազգի հիւրերը այն վերատեսուչաց վրայ շատ գոհ եղած պիտի դառնան :

« Նոյն առատաձեռնութիւնը ի գործ դրուեցաւ նաեւ բերքերուն փոխադրութեանը մէջ, որով սահմանազկիւն զանոնք հոս բերելը մեր ծախքովն ըրինք :

« Անկեց ի գատ, համարձակեցանք նոր բան մըն ալ ընելու որ Լոնտրա չէր եղած, այս ինքն հանդիսին մէջ դրուած բերքերուն զինն ալ վրանին կրնայ նշանակուիլ, որով նաեւ անոնց արուեստ վարձատրութեանն ալ մեծ հիմ մը կը դրուի : Ճարտարութեան խնդրոց մէջ մտնողները ամենն ալ պիտի հասկընան քէ այս սկզբունքը ճրջափ կարեւոր բանն է, եւ ինչ հետեւանքներ կրնայ ունենալ, քեպեա եւ ձիւղ զին մը կտրելու համար քանի մը դժուարութիւններ ալ գտնուին :

« Գեղարուեստից համար երկու տեսակ հնարք կար առջեւնիս. արդեօք միայն գործերը պիտի նայուէին՝ առանց քննելու քէ անոնց հեղինակները մեռած են քէ ողջ. չէ նէ հեղինակները պիտի դիտուէին՝ միայն կենդանի եղողներուն գործքերն ընդունուելով :

« Առաջին կարծիքը հաստատութիւն գտաւ, վասն զի աւելի յարմար էր որոշուած նպատակին, որ էր իննետասներորդ դարուս ճարտարութիւնը մրցանքի դնել. եւ սակայն ի գործ չդրուեցաւ՝ զանազան դժուարութիւններուն պատճառաւ :

« Առանց քննութեան ընդունեցանք բոլոր այն օտարազգի արուեստագիտաց գործքերն որ իրենց գործակատար ժողովներուն ընդունելի եղած էին. միայն մեզի համար խստութիւն բանեցուցինք : Ընդունելութեան դատաւորաց աշխատանքը՝ դժուար ու ապերախտ աշխատանք է, մանաւանդ տիեզերական արուեստահանդիսի մէջ՝ ուր որ սովորական հանդեսներուն սկզբունքովը շարժիլ կարելի չէր, եւ ուր որ դատաւորները պիտի ընտրէին Գաղղիոյ գէնքերը այնպիսի պատերազմի մը մէջ որ քանի կերբար կրմեճնար :

« Շէնքին պզտիկ գալը մեծամեծ դժուարութեանց մէջ ձգեց զմեզ : Մասնաւոր շէնք մը շինելու խորհուրդը մէկդի դրուելէն ետեւ, հարկ եղաւ որ ճարտարութեան պալատին մէջ տեղաւորուինք. եւ այս պալատիս պակասութիւնն այն է որ յատկապէս այսպիսի ընդարձակ արուեստահանդիսի համար շինուած չէր :

« Հարկ կրհամարինք ըսել համարձակ Ձեր Վեհափառութեանն ու բոլոր Եւրոպայի քէ հանդիսադրաց քիւր այնչափ շատ էր որ տեղը նեղ եւ կաւ, քակտ եւ բոլոր մակերեսոյն էր 117,840 մերք քառակուսի, անոր ալ 55,900 մերքը հանդիսին համար որոշուած :

« Պետք եղաւ հանդիսադիրներն ընդունելու համար որոշուած գործակատար ժողովոյն ապրսպրել որ մեծ զգուշութիւն բանեցնեն, եւ մենք քանի որ կտոր մը աւելի տեղ չէինք գտներ՝ չէինք կրնար այն զգուշութիւնը մէկդի դնել. եւ որովհետեւ գործողութեանց սկզբնաւորութեանը մէջ այսպիսի պակասութիւն պատահեցաւ, բերքերն ընդունելը ինչպէս որ պետք էր կանոնաւոր ու արդար կերպով չկրցաւ ըլլալ. անով աւելի ալ դժուարացաւ տեղական ժողովներուն պաշտօնը՝ որոնց մտադիւր սիրով արդիւնքը կը ճանչնամ՝ մեզի ըրած օգնութեանը համար :

« Շէնքին ետ մնալը ցաւալի բան եղաւ, քէպէտ եւ վերակացուք ամենայն գործունէութիւն եւ խելք բանեցուցին որ շուտ լմրենայ. բայց իրացրէն կարելի եղածէն աւելի բանի աջք դրուած էր : Այս ընդարձակ եւ հոյակապ պալատին շէնքը երկու տարի չբռնեց, եւ դեռ չէ չմրնցած. մտածեցինք որ շուտ լմրնցընելուն մէկ հատիկնհարքն է արուեստահանդէսը սկսիլ՝ որ ուշացընել ալ չէր ըլլար :

« Գեղարուեստից շէնքին գատ ըլլալը մէկէն ի մէկ ամենահարկաւոր ճանցցուեցաւ, եւ այն առժամանակեայ տեղոյն շինուածքը որոշուած ատենին լմրնցաւ : Քանի որ արուեստահանդէսը

կրնդարձակուէր, նոր շէնքի վրայ խորհուրդ կրչար : Մինչդեռ եւս Արեւելք էի՝ Գաղղիոյ եւ Ձեր Վեհափառութեան ծառայութեանը մէջ, 1200 մերք երկայնութեամբ յարակից շէնք մը կանգնուեցաւ Սեն գետին եզերքը : Այս շէնքը՝ որ շարժման մէջ եղած մեքենաներու համար է՝ տասընինգ օրէն պիտի լմրննայ :

« Քանի մը շարաք հագիւ կայ որ խիստ հարկաւոր ճանցցուեցաւ Համառեսարանը. անոր չորս բոլորը ընդարձակ սրահ մը պիտի շինուի, որով զլիսաւոր շէնքը պիտի միանայ յարակից շէնքին հետ. մէկ ամիսէն անկալ ալ կը լմրննայ :

« Այն ատեն արուեստահանդէսը ամբողջ կըլլայ :

« Մեր երկրին մէջ սովորաբար մեծամեծ գործողութիւններ վրան առնողը տեւութիւնն է. բայց որպէս զի այս սովորութիւնը չափէն դուրս չեկէ, Ձեր Վեհափառութիւնը բողոք որ մասնաւորաց ճարտարութիւնը կրցածին չափ առաջ երբայ : ճարտարութեան Պալատին շահը վրան առնող ընկերութիւնը՝ շէնքին վրայ դրած դրամազլխոյն ծախքը պիտի հանէր անոր մէջ մտնողներուն տուած վճարքէն. ասով հարկեղաւ վճարք մը որոշել մուտքին : Սակայն փոյր ունեցանք ըստ կարի ժողովրդեան դիւրութիւնը մտածել՝ հրաման առնելով որ կիրակի օրերուն մուտքը 20 հարիւրօրդէն աւելի չըլլայ :

Մեծ գործունէութեամբ ցուցակ մը պատրաստուեցաւ. անով կրնանք հիմակուրէն հանդիսադրաց քիւր նշանակել, որ 20,000էն պակաս պիտի չըլլայ. ասոնցմէ 9,500ը գաղղիական կայսերութեան հանդիսադիրքն են, եւ գրեթէ 10,500ը օտարազգիք :

« Այն տեւութիւնն ալ՝ որուն դէմ պատերազմ ունինք, դուրս չձգուեցաւ : Երկ. Ռուսաց արուեստագէտները գային, հպատակելով այն կանոնաց որ ամենայն ազգաց համար դրուած են, կրնդունինք գիրներ, որպէս զի լաւ որոշուի քէ ինչով կը տարբերին մեզի բշխամի չեղող սլաւեան ժողովուրդները այն տեւութենէն՝ որուն չափազանց մեծութեանը դէմ պատերազմելու հարկադրեր են քաղաքակիրք ազգերը :

« Արուեստահանդէսէն ետեւ, երբոր Ձեր Վեհափառութեան առաջարկներ տրուելու վարձատրութիւնները, կրնանք դատաստան ընել քէ ինչ հետեւանքներ պիտի ունենայ այս արուեստահանդէսը՝ որուն բացումը կրխնդրենք որ Ձեր Վեհափառութիւնը հրատարակէ : »

Կայսրը պատասխանեց բարձրապատիւ իշխանին .

« Սիրեցեալդ իմ Հօրեղբորորդի ,

« Ձձեզ գլուխ դնելով գործակատար ժողովի մը որ այնչափ դժուարութիւններ ունէր յաղթելու , ուզեցի իմին ձեր վրայ ունեցած վստահութեանս մասնաւոր ապացոյց մը տալ . ուրախ եմ որ այս վստահութիւնս ամենայն կերպով իրաւացի հանեցիք : Կըխնդրեմ որ շնորհակալ ըլլաք իմ կողմանէս գործակատար ժողովոյն որ այնչափ իմաստուն խնամք եւ անխոնջ եռանդ ցուցուց այս բանիս մէջ : Բարեբաղդութիւն կը համարեմ ինծի բանալ այս խաղաղու-

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱՂՂՈՅՑ

Գաղղիոյ Էս Փարիզու ժողովրդեան նիւթական վիճակին վրայ եղած նետագայ տեղեկութիւնները ոչ միայն նետաքրքրական են , այլ Էս օգտակար կրնան ըլլալ մերազնեաց իբրեւ աշխարհագրական Էս քաղաքական հմտութիւն : Բայց մենք առէինք մեծ օգուտ մընալ քաղուէյուն կը փափարինք . ոչ ինքն որ մեր ազգին աշխարհական Էս եկեղեցական գլխաւորները մասնաւոր փոքր մը ունենան ամեն տարի Եւրոպացոց պէս տեսակ մը ազգահամար ընելու , Էս ազգին նիւթական վիճակն ալ ըլլալ՝ ըստ իւրաքանչիւր գաւառաց Էս քաղաքաց Էս գիւղից՝ զիր անցընելով նրատարակելու , որ դժուար բան ալ չէ :

Գաղղիոյ մէջ 1852ին ծներ է 965,080 տղայ . մեռեր է 810,695 հոգի . ըսել է քէ մէկ տարուան մէջ Գաղղիոյ բնակչաց բոլորն վրայ աւելցեր է 154,385 : — Բոլոր Գաղղիոյ բնակչաց բիւր 1820ին գրեթէ 50 միլիոն ու կէս էր . 1851ին 52 միլիոն ու կէսէն առէին . 1856ին 55 միլիոն ու կէս . 1841ին 54 միլիոն 200 հազար . 1851ին 55 միլիոն 800 հազար . իսկ նիմա 56 միլիոն , ձեզայիքն ու նեռաւոր կղզիները չհամրելով :

Փարիզու մէջ 1855ին ծներ է 54 հազար տղայ , 16 հազար վեց հարիւրը աղջիկ , Էս 17 հազար չորս հարիւրը մանչ : — Նոյն տարին մեռնողներուն բիւր եղեր է 58,262 հոգի . 16,792ը մանչ , Էս 17,470ը աղջիկ : Մէկ հոգի մը միայն ապրեր է 105 տարի ու ինն ամիս . 495 հոգի ծաղիկ նիւանդութենէն մեռեր են այն տարին :

Փարիզու մէջ 1855ին , միայն մէկ միլիոն ու կէս Ֆրանքին առէին ստրկի ոստրէ (սքրիտիա) կերուէր է . 15 միլիոն Ֆրանքի հաւելէն . 15 միլիոն Ֆրանքի կարագ , 7 միլիոն Ֆրանքի հաւելիր . 8 միլիոն Ֆրանքի ալ փայտ Էս ածուխ վառուէր է : — Եւ որպէս զի ճիւղը թէ այսչափ ծախուց մէկ պատճառն ալ բնակչաց շատակերութիւնը , կամ քէ միայն կերակրելիս քանկութիւնն է , գիտնալու է որ Փարիզու աղքատ գոր-

« քեան տաճարը՝ որ զամենայն ժողովուրդս ի հա-
« մախոհութիւն կը հրաւիրէ : »

Այս առեւտրաբանութենէն ետքը , նուագարանաց բազմութեան ձայնովը Վեհափառ Կայսրը իջաւ զանէն , ու քեւը Կայսրունոյն տուած , ետեւէն ալ կայսերական պալատին մեծամեծները , ծանր ծանր քայելով՝ աչքէ անցուց գլխաւոր դահլիճը : Երբոր նորէն առաջին տեղը դարձան Կայսրն ու Կայսրուհին՝ նորէն բարեւեցին հանդիսականներն ու կեցցեկներով դարձան Թիւլիլի . քնդանօրներն ալ արձրկուելով իմացուցին ամենուն արուեստանդիսին բացուիլը :

Ժառանգեան շատը կան որ օրը 20 սանքիմէն (ըսել է քէ նիմակուան մէկ Օսմանեան դահեկանէն) առէին ծախք չէն ընէր կերակրի համար :

ՀԱՄԱՇԽՈՐՀԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐՈՒՆԵՍԱՍԻՐԱՅ

Ամեն տեսակ արուեստ ու նեռագործ աշխարհիս ամեն կողմերը տարածելու Էս ծաղկեցընելու համար ընկերութիւն մը պիտի հաստատուի . այս առաջարկութիւնն եղած ու ընդունուած է Գաղղիոյ տէրութենէն , Էս նիմա քննուելու վրայ է :

Ընկերակցութեան գլխաւոր տեղը պիտի ըլլայ Փարիզ , բայց տեսուցները բոլոր Եւրոպայի ալ երեւելի արուեստագետներէն պիտի ընտրուին :

Այս ընկերակցութեան գրուելու բաժիններն են մէկ միլիոն , ամեն մէկ բաժինը 25 Ֆրանք , որով զբաւազուելու պիտի ըլլայ 25 միլիոն Ֆրանք , որ 100ին 4ով շահի պիտի դուրս , ու տարին բերէ մէկ միլիոն Ֆրանք :

Ընկերութիւնը ամեն տարի մէկ միլիոնի ազնիւ նեռագործ պիտի գնէ , Էս այն նեռագործները Փարիզու մէջ մշտնջենաւոր Հանդիսարան մը պիտի դնէ որ ամեն մարդ կարենայ տեսնել :

Տարին մէյմը հազար հատ վարձատրութիւն պիտի հանուի վիճակով՝ բաժանորդներուն վրայ :

ԵՆԵՏՏՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐ ԸՆԴ ՄԷՋ ԵՒՐՈՊԱՅ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՅ

Եւրոպայի մեծամեծ քաղաքները արդէն իրարու հետ գրեթէ անդադար Էս անմիջական խօսակցութեան հետ են նեռագործ : Խրիմու բանակէն Թիւլիլիի պալատը Էս Լոնտրայի արքունիքը նոյնպէս անընդհատ խօսակցութիւն կը ըլլայ ամեն օր . մէկ երկու ամսէն